

Заради життя (дитинство Авіценни)

Сашко Дерманський

"ЧОМУ?"

371 року хіджри (понад тисячу років тому), місяця вересня, саме в переддень найбільшого мусульманського свята Міхраджану заможний афшенський чиновник Абдаллах Ібн-Сіна возніс славу Аллаху за велику милість, яку йому подарували небеса: сьогодні Абдаллахова дружина, красуня Сітора, народила йому сина.

Хусейн, так щасливі батьки назвали свого первістка, поволеньки собі ріс, оточений любов'ю батька й матері та увагою няньок-служниць. Абдаллах тішився сином лише зранку та ввечері, коли повертався зі служби, або ж у дні святкові. А от Сітора невтомно віддавала малому тепло свого серця з ранку до ночі. Молоді батьки раділи своєму щастю й повсякчас прославляли Аллаха за його прихильність.

Хлопчик з перших днів здивував усіх напрочуд пильним, якимось ніби аж дорослим поглядом чорних оченят. Він довго роздивлявся обличчя кожного, хто нахилився над його колискою чи брав його на руки, або ж, якщо нікого не було в полі його зору, вивчав візерунки на стелі чи деталі дерев'яної люльки, в якій лежав. І робив це не так, як інші немовлята, не бездумно, а з живою допитливістю, наче про щось собі міркував і складав певне враження про побачене, а часом, здавалося, навіть усміхався самими кутиками вуст або ж очима.

"Що за диво, цей малюк! — не могла натішитися Сітора. — Він так поглядає на мене, ніби хоче щось сказати, наче ось-ось слова яскравими метеликами вилетять з рожевих губенят. Але ж йому ще рано говорити, дуже рано. Треба ще почекати".

Однаке Хусейн чекати не схотів і одного дня заговорив. Точніше, він промовив однісіньке слово, проте і його було досить, щоб викликати радісне захоплення і глибокий подив у батьків.

З перших же днів Хусейнові надарували купу іграшок. То були фігурки різних звірят — віслюків, слонів, левів, мавп, павичів та собак, — а також фруктів, зірок і навіть місяця. Іграшки були переважно глиняні або дерев'яні, зате дуже яскраво розмальовані, тому подобалися малюкові. Їх він теж довго і ретельно вивчав.

Якось Сітора взяла сина на руки. Він тримав у чіпкій долоньці череп'яного віслюка, нав'юченого кошиками з виноградом і персиками. Роздивившись іграшку з одного боку, малюк повертав її іншим і, кумедно насупивши чорні бровенята, далі зосереджено дивлявся в цяцьку. Коли ж віслючок

був досліджений спереду, з обох боків і ззаду, Хусейн вирішив дізнатися, що ж у худобинки під хвостом. Для цього треба було перевернути фігурку догори дригом, а маленькими рученятами це не вельми зручно робити. Втім, Хусейн був упертий і відступатися через якусь дрібницю не збирався. Захоплено сопучи, він почав крутити

іграшку. Але не впорався. Віслючок раптом вислизнув з тендітних рук і впав додолу. Яким же був подив немовляти (з наступного речення вже буде зась його так називати), коли на його очах пречудовий віслючок — вухатий, хвостатий, з гарними кошиками по боках — раптом ні з того ні з сього розпався на силу-силенну негарних друзок, що порозліталися по всенькій кімнаті!

— Чому? — прорік Хусейн по хвилі зачудування, за яку в голові малюка перевернувся з ніг на голову цілий світ.

— Розумієш, синку, він же череп'яний... — почала пояснювати мама і раптом запнулася.

Що це?! Цього ж не могло бути! Хіба це він, її малюк, зараз спитав у неї "чому"? Ні, даруйте... він не міг так спитати. Він ніяк не міг спитати, бо йому ще взагалі не личить розмовляти. А надто питати: "Чому?" Невже їй вчулося? Перевтомилася вона, чи що?

А Хусейн, не довго думаючи і допитливо дивлячись на матір, ще раз пролепетав:

— Чому?

Сітора ледь не впала. Вона не знала, що їй робити, куди бігти, кого гукати. Її кількамісячний малюк щойно сказав своє перше слово! Це було щось неймовірне. Сіторі негайно захотілося поділитися радісною звісткою з чоловіком, але його не було вдома. Тоді вона побігла і скликала всю прислугу, що була в домі. Ніхто не хотів вірити господині, адже малий не міг розмовляти.

— Вам не вчулося, ханум? — боязко спитала одна з няньок.

— Присягаюсь Аллахом, він це сказав! — твердила Сітора. — Він промовив це аж двічі. Ану, Хусейне, скажи-но ще раз, — просила спантеличена мати, але хлопчик мовчав.

Слуги ще трохи постояли, почекали й порозходилися.

До вечора Сітора місця собі не знаходила, не могла дочекатися Абдаллаха.

Щойно чоловік переступив поріг дому, вона кинулася до нього й розповіла про все, що сталося. Абдаллах теж не міг повірити в таку дивовижу.

— Ти жартуєш, Сіторо, чи що? — промовив він.

— Та ні, не жартую, це правда! — запевняла його дружина. — Він два рази мене спитав. Хусейне, — звернулася до малого, — ану, скажи батькові те слово, скажи, синку, хай не думає, що я брешу.

Хусейн пильно дивився то на матір, то на батька, проте вперто мовчав.

— Ну, годі тобі жартувати, — починав сердитися Абдаллах, — я добряче стомився, тож не смійся з мене.

— Але я не сміюся, Хусейн навчився казати "чому?" — ледь не плакала Сітора.

— Я тобі не вірю! — вже майже гнівно випалив Абдаллах.

— Чому? — раптом спитав Хусейн, і в його голосі лунав докір: що ж ти, мовляв, татку, такий Хома невіруючий? Мамі треба завжди вірити — це ж моя мама.

Абдаллахові підігнулися коліна, й він сів на підлогу. Доки батько приходив до тями, малий ще кілька разів пролепетав своє "чому?" і щоразу не просто собі так, без пуття,

— а доречно.

Відтоді Хусейн часто вимовляв улюблене слово. Батьки й усі, хто бував у їхньому домі, ще довго дивувалися з такої несподіваної кмітливості малюка.

Це було перше в житті слово, але не перше запитання Хусейна. Все його подальше буття складалося з безлічі запитань, на які він завжди намагався знайти відповіді.

ШОВКОВИЦЯ

У дворі росла стара розлога шовковиця. Трирічний Хусейн дуже любив смакувати її соковитими медовими плодами, що падали додолу, залишаючи на землі масні й липкі плями. Хлопчик по півгодини рачкував кругом дерева, аж поки його руки й обличчя ставали майже чорними від соку, а живіт — круглий і тугий, мов бубон.

Долі ласощів було багато, проте вгорі, на гіллі, їх було ще більше, й вони видавалися малому ласунові більшими й смачнішими, ніж ті, що вже попадали.

"Ото якби мені залізти на дерево та дістати їх, — облизуючись, мріяв Хусейн. — Тоді вже я поласував би..." Але хоч як силкувався він видертися по товстому стовбуру, та щоразу падав додолу, ще й боляче обдирав собі руки об кору.

Якось батько побачив це й насварився на сина.

— Хусейне, — сказав він, — я забороняю тобі лізти на шовковицю! Ще бракує, аби ти скрутив собі в'язи.

— Але ж там такі великі шовковиці, — сумно зітхав хлопчик. — Вони такі стиглі...

— Ці, що внизу, — теж стиглі, тому й попадали. Не лізь більше на дерево, воно високе, а тому небезпечно на нього лізти.

— А чому дерево високе, тату? — спитав Хусейн.

— Бо воно виросло, — стенив плечима Абдаллах.

— А я теж колись так виросту?

— Виростеш, — усміхнувся батько, — якщо не лазитимеш по деревах і не вб'єшся малим.

— Добре, — зітхнув хлопчик. Потім сів на землю й чомусь замовк.

— Ти що, журишся? — спитав Абдаллах.

— Ні, я думаю, — серйозно відповів Хусейн.

— А, думай, думай. Думати корисно, — промовив батько й пішов у дім.

Коли він знову вийшов надвір, то дуже здивувався. Хусейн сидів на тому ж місці, під шовковицею, в тій же позі, що й добру годину тому.

— Отакої! — вихопилося в батька. — Ти ще й досі думаєш, синку?

— Ні, — махнув рукою Хусейн, — я вже подумав. Тепер я чекаю.

— Чого ж ти чекаєш, скажи, коли твоя ласка?

— Чекаю, доки виросту, — пояснив малий. — Скажи, тату: чи мені так здається, чи я справді нітрохи не виріс, доки тут сиджу?

— Може, трохи й виріс, — знову всміхнувся Абдаллах. — Але хіба що трохи.

— Але ж я й разу не спробував лізти на дерево й ні разу не впав і не вбився! — обурився малий. — Ти ж казав, що виросту.

— Все не зовсім так, Хусейне, — вже серйозно спробував пояснити батько. — Щоб вирости, треба більше часу.

— І все?

— Ну... ще треба гарно їсти...

— Гаразд, — промовив Хусейн і порачкував до того місця під деревом, де нападало найбільше шовковиці. — Я буду їсти.

— На здоров'я, — зронив батько й пішов розпитати свою дружину Сітору, що служниці готують на обід, бо й сам після таких розмов відчув легеньке посмокування в животі.

Через деякий час Хусейн сам прибіг у дім до батька.

— Ага, ти мене піддував! — з порога прокричав він.

— Не можна так казати батькові! — розсердився Абдаллах. — Аллах учить шанувати батьків. Чому ти вирішив, що я тебе піддував?

— Дивися, — хлопчик відхилив поли свого халатика, виставляючи напоказ круглого живота. — Я з'їв купу шовковиць, а знову нітрохи не виріс. Замість мене виріс мій живіт.

— І це добре, — Абдаллах ледве стримувався, щоб не зареготати. — Хоча переїдати — теж не дуже корисно.

Хусейн ішов од батька насуплений і спантеличений. "Все одно щось тут не так, — думав малий. — Нехай мій ріст пішов у живіт, але ж дерево не виросло. А що як воно теж виросло не вгору, а в якийсь інший бік?.."

Він прийшов до шовковиці, ретельно оглянув її з усіх боків, сів і знову задумався. Трохи так-от подумавши, раптом схопився на ноги, побіг до саду і повернувся до улюбленого дерева з мотикою, якою їхній садівник деколи розпушував ґрунт. Поплювавши на долоні, як це завжди робив садівник Алі, Хусейн заходився рити землю під шовковицею. Це виявилось важким ділом: мотика була велика й незручна, але в цій таємничій історії з деревом Хусейн вирішив з'ясувати все до кінця.

Він довбався під шовковицею, аж поки сонце перейшло на той бік, де за будинком зеленів чималий сад. А потім Хусейн чомусь вражено й радісно скрикнув, пожбурив мотику й помчав до батька.

— Я все перевірів! — гукнув він. — Мої здогади справдилися, тату! Ці дерева дуже хитрі!

— Не репетуй, — перебив сина батько, — розкажи все до ладу. Що там у тебе справдилося?

— Уявляєш, наша шовковиця теж виросла, але хитро— прехитро! Ану ж сам здогадайся як.

— Ну... — Абдаллах не знав, що відповісти. — Здаюсь одразу. Скажи мені сам.

— Уявляєш, вона виросла не вгору, — очі малого сяяли від гордості за власне відкриття, — не вгору, татку, а зовсім в інший бік!

— Це ж куди? — вдавав неймовірний подив Абдаллах.

— А вниз, ось куди! — захоплено випалив Хусейн. — Бачив таке?

— Ні, не бачив.

— Ходімо, — малюк ухопив його за руку, — зараз покажу! Під шовковицею Абдаллах угледів чималу купу землі, поруч валялася мотика.

— Поглянь, — з переможним виглядом Хусейн підвів батька до ями й показав пальцем на кілька товстих відгалужень кореня. — Вона росте в землю!

— Таки твоя правда, синку, — погодився батько. — У землю шовковиця теж росте. Та частина дерева, що в землі, називається корінням. І як це ти здогадався копати?

— Додумався, — вмить спохмурнівши, відповів хлопчик. — Але зараз буду знову думати. Ще не все ясно.

— А про що ж тепер? — Абдаллах укотре дивувався ранній синовій кмітливості й нестримній допитливості.

— Усе одно дивно виходить, — правив своєї Хусейн. — У мене черево виросло, бо я проковтнув багато ягід, так?

— Так, — кивнув батько, не здогадуючись, до чого веде його допитливий хлопчик цього разу.

— Але ж дерево... Тату, я ні разу не бачив, щоб воно щось їло! Жодного разочку! Ти бачив?

— І я не бачив, — Абдаллах уже вкотре насилу погамував сміх, щоб часом не образити Хусейна.

— А як же воно росте?

— Розумієш синку, — сказав батько, — дерево таки їсть.

— У нього ж навіть рота немає! — малий недовірливо зиркнув на Абдаллаха. — Ти зі мною жартуєш? Чим воно їсть?

— А от якраз коріння й живить все дерево.

— Ти ба! — Хусейн зовсім по-дорослому почухав потилицю. — Тепер усе ясно.

— Ну, коли ясно, — Абдаллах погладив сина по неслухняному чубчику, — то гарненько тепер загорни яму і віднеси на місце мотику.

Сказав так і пішов обідати.

За кілька хвилин до трапезної прожогом залетів Хусейн.

— Тату, відріж мені, будь ласка, скибку дині.

— Гарно напрацювався то й зголоднів? Іди на кухню, нехай тобі дадуть шурпи.

— Потім! — випалив хлопчик, ухопив шматок дині й вискочив геть.

Не минуло й п'яти хвилин, як Хусейн знову примчав до батька.

— Дай-но мені ще шматок лаваша, — попросив він.

— Годі обідати похапцем, — невдоволено буркнув батько, але таки дав, що той просив. — Марш, кажу, на кухню та гарно попоїж.

— Ага, — на ходу відповів Хусейн і затупотів надвір.

Пообідавши, Абдаллах вийшов надвір і вгледів дивну картину. Хусейн сидів навпочіпки біля ями і до когось балакав:

— Не будеш їсти — більше не виростеш. Ану їж нормально, кому кажу! Це ж не

диня — це мед. Ох ти й перебірлива...

— Ти що тут робиш? — Абдаллах підійшов ближче і вгледів ще більшу чудасію.

В ямі, на корінні, лежала скибка дині і той шматок коржа, що їх він дав синові. А Хусейн плаксивим тоном припрошував шовковицю все те з'їсти.

— Не хоче? — насилу стримуючись од реготу, поспитав батько.

— Не хоче — балувана якась, — поскаржився малий.

— А ну ж бо спробуємо дати їй води, — запропонував Абдаллах.

— Дава-ай, — уже без оптимізму простягнув Хусейн і пішов по воду.

Він вилив на коріння малесенький глечик води — і сталося диво: шовковиця миттю всю її випила!

— Випила! — заволав Хусейн. — Ти бачив, тату, вона випила всеньку воду!

— Еге ж, випила. Молодець, що подбав про дерево. Тепер воно гарно ростиме. Можеш загортати яму.

— Загортати? А як же я завтра його погодую? — занепокоївся малий.

— Не журися, — промовив батько, — дерева харчуються самою лише водою. А воду можна лити прямо так, вона гарно всякає у землю.

— Тоді я загортатиму, — з полегкістю сказав Хусейн і взявся за мотику.

ЗАРАДИ ЖИТТЯ

Коли Хусейнова родина переїхала до Бухари, столиці древньої Саманідійської держави, хлопчик пішов до мактабу — мусульманської школи. Там він з перших же днів вразив своєю кмітливістю поважного хатіба Убайда, що вчив цілий клас хлопчиків усіляким премудростям.

Учні дуже поважали свого вчителя, бо не кожен може називатися хатібом, людиною, що вміє гарно читати, знає грамоту й може пояснити безліч речей, про котрі сказано в священній книзі мусульман — Корані. Однак навіть Убайд не міг зватися гафізом, бо так величали тільки небагатьох людей, яким вдавалося вивчити Коран напам'ять. Ось чому Убайд мало не онімів, коли геть малий хлопчик, син поважного Абдаллаха Ібн— Сіни Хусейн якось заявив, що знає напам'ять всі сури, себто вірші Корану.

— Не гніви Аллаха, хлопче, — розсердився вчитель, — нащадкові такого шанованого батька не личить обманювати.

— Але я знаю все до останнього слова, — відповів Хусейн.

— Цього не може бути, — заперечив Убайд. — Коран знають лише великі мудреці — гафізи.

— Отже, я зробився гафізом, — спокійно відповів на те хлопчик.

— Твоїй упертості немає кінця. Коли ти такий, то зараз перевіримо, — і вчитель почав одну за одною питати

в Хусейна різні сури. А Хусейн одну за одною переповідав їх учителеві, жодного разу не збившись і не заплутавшись.

З кожною сурою Убайдове роздратування тануло, натомість в його очах читався

неймовірний подив і захват. Лише деяким дорослим ученим за все своє життя вдається вивчити Коран, — а як же малий хлопець зміг це зробити?!

Коли остання сура була переказана, Убайд промовив: — Передай шановному Абдаллаху, що тобі нічого робити в школі. Нехай шукає тобі іншого вчителя.

Відтоді Хусейн не ходив до мактабу. Батько запросив у свій дім давнього знайомого — вченого на ім'я Натилі. Мудрий учитель навчав талановитого хлопчика всьому, що знав сам: історії, філософії, логіці, вмінню рахувати, переказував йому вчення древніх грецьких мудреців — Сократа, Платона, Аристотеля, східного вченого Аль-Фарабі. Уночі вчитель і учень часто ходили на високий мінарет, вивчали зоряне небо.

Але дуже швидко Натилі збагнув, що хлопець краще розбирається в тому, про що питає. Старий був чесною людиною, тож не захотів даремно їсти хліб у гостинному домі Хусейнового батька.

Прощання було нелегким: старий прикипів серцем до кмітливого хлопця, та й сам Хусейн полюбив доброго Натилі. Але все було вирішено — вчитель подався шукати інших, не таких мудрих учнів. На прощання він сказав Хусейнові зі сльозами на очах:

— Я дуже радий, що зміг хоча б чомусь навчити тебе. Минуть тисячі років, і завдяки тобі люди згадають ім'я старого Натилі. Бо ти, Хусейне, станеш великим ученим.

Відтоді Хусейн учився сам. Він перечитав усі книги, які тільки міг знайти. І не зупинявся, бо яку б науку він не опанував, хлопцеві все здавалося, що та наука не головна, що є щось дуже важливе, таке, заради чого він мусить прожити життя. Однак Хусейн не одразу збагнув, яка ж наука для нього найважливіша. .

Та якось у їхньому домі сталося нещастя. Захворів його молодший брат Махмуд. Хлопчик дуже застудився. Він горів і страшно кашляв.

Батьки стривожилися, перелякався й Хусейн, адже зовсім недавно від схожої хвороби помер добрий товариш Абдаллахових дітей — Алі, син їхнього конюха.

Алі завжди був дужий і спритний, тож Хусейн просто не мав сумнівів, що він видужає. Але хвороба не відступала, й хлопцеві щодня ставало тільки гірше. Тоді Хусейнів батько запросив до Алі місцевого табіба — знахаря. Той виявився підлим пройдисвітом і почав лікувати хворого такими способами, що Алі зробилося у стократ гірше й він згорів за два дні.

Хусейн не хотів, щоб і з його братом трапилося те саме. Він умовив батька привезти до Махмуда справжнього лікаря.

На другий день прибув знаменитий придворний лікар самого еміра Нуха — Абулмансур Камарі.

Хусейн дуже уважно слухав, що каже лікар, спостерігав за його процедурами, а коли лікар ішов додому, майже не відходив від братика і доглядав його.

Сидячи біля Махмуда, Хусейн багато думав про те, що смерть має велику владу над людьми.

"От був собі Алі, такий чудовий хлопець, — міркував він, — а тепер його немає. Зовсім. Чому він так рано пішов? Невже людина приходить у світ, щоб померти так

швидко? От якби я знав, як його лікувати, Алі був би живий".

Хусейн дивився на свого братика, брав його руку в свою, цілував, примовляючи:

— Нічого, Махмуде, ти житимеш. Тебе лікує справжній лікар, він знає, що робить, не те, що той злочинець табіб. Знаєш, Махмуде, я тепер теж вивчатиму медицину. І колись зможу рятувати людей. Ось для чого я вчитимусь, ось яка моя головна наука, моє призначення!

Незабаром Махмуд видужав. А Хусейн дотримався своєї обіцянки, він став великим цілителем і врятував багато людей — старих і малих, убогих і багатих, добрих і не дуже...

Для Хусейна всі були однакові — люди, яким він мусить допомогти за будь-яку ціну. Бо тепер він знав: людина приходить у цей світ заради життя.

Історія людини в історії людства

Абу-Алі ал-Хусейн ібн-Абдаллах ібн-Сіна — великий східний цілитель і вчений, поет і музикант, відомий в Європі як Авіценна.

Він написав безліч творів з медицини та філософії.

Найвідоміша праця Авіценни — "Канони лікарської науки" — понад п'ятсот років слугувала медичною енциклопедією в усіх країнах світу, за нею навчали лікарів Європи та Азії. Коли було винайдено друкарський станок, "Канони" були надруковані одразу ж після Біблії.

Цілителі Київської Русі в своїх працях також часто згадують ім'я вченого Авіценни й подають його рецепти лікування. Авіценна був придворним лікарем саманідійських султанів, служив візирем у місті Хамадані, але ніколи не відмовлявся допомогти навіть найбільш бідним людям.